

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ВІТЧИЗНЯНОЇ ПЕДАГОГІКИ МУЗИЧНОСТІ У ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

Стаття присвячена розгляду питання становлення педагогіки музичності як наукового напрямку, що знаходиться на перетині таких наук як фізіологія, соціологія, музикознавство, психологія, педагогіка. Здійснено ретроспективний аналіз досліджень, які стосуються вивчення природи музичних здібностей, їх діагностики та механізмів розвитку. Розкрито важливість внеску вітчизняних педагогів-музикантів М. Леонтовича, К. Стеценка, В. Верховинця у становлення сучасної педагогіки музичності. У статті акцентовано увагу на важливості подальших досліджень та необхідності розробки практичних рекомендацій для вчителів-практиків, які б розкривали особливості педагогічного супроводу процесу формування здібностей, оскільки існуючі теоретичні розробки та наявні методики поки що не відповідають повною мірою запитам сучасної школи, зорієнтованої на досягнення європейського рівня підготовки учнів.

Ключові слова: *задатки, здібності, музичні здібності, музичність, типи музичності, формування музичності.*

Постановка проблеми. Реформування освіти України передбачає її поступовий вихід на європейський і світовий рівні. Це вимагає проведення модернізації її змісту в контексті відповідності сучасним потребам. Метою реформи визначено "всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей" тощо [1]. Однак все це потребує не лише оновлення, глибокого осмислення та узагальнення кращих здобутків у царині освіти у тому числі й мистецької, а й зосередженості на розробці актуальних питань, серед яких чільне місце посідає формування музичності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні існує значна кількість розробок, що стосуються того чи іншого аспекту проблеми розвитку і формування здібностей. Вона привертала увагу багатьох дослідників – філософів, психологів, музикознавців, соціологів, педагогів (О. Андреев, А. Буров, Л. Виготський, Б. Гинграс, Е. Голубева, Н. Лейтес, А. Лосев, О. Мелік-Пашаєв, М. Монтессорі, С. Рубінштейн, А. Сохор, К. Тарасова, Б. Теплов та ін.). Значний вклад у розвиток теорії і практики формування музичності зробили вітчизняні дослідники (О. Заїка, О. Комаровська, О. Костюк, Н. Мозгалова, С. Науменко, Г. Панченко, О. Перепелиця, О. Ростовський, С. Садовенко, С. Сисоєва та ін.).

Сучасний стан розробки проблеми музичності можна охарактеризувати як етап подальшого пошуку нових шляхів та методів формування здібностей, впровадження у практику роботи вчителів новітніх методик діагностики, а також вивчення та узагальнення вітчизняного та європейського досвіду щодо формування музичності.

Проблема музичності широка і багатогранна. У філософсько-естетичному плані вона розглядається крізь призму загальних закономірностей перетворюючої діяльності людини, у соціологічному аспекті вивчається зумовленість музичних здібностей належністю людей до певних соціальних груп, у музикознавчому досліджуються механізми впливу музики на людей у зв'язку з їх психічною організацією. Педагогічна площина досліджень музичних здібностей знаходяться на перетині названих підходів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Сучасна педагогіка музичності це результат досліджень багатьох вчених-педагогів, психологів, фізіологів і узагальнений досвід роботи вчителів-практиків.

Відомо, що будь-яка наука ставить за мету не лише опис відповідних фактів, але й з'ясування взаємозв'язків між ними та цілого ряду взаємозалежностей. Розкриваючи історичний розвиток науки взагалі, М. Крюковський зазначає, що якщо на початку свого розвитку вона відображає і пізнає світ як сукупність речей, а у період зрілості вже як певну систему речей, то у подальшому з неминучістю вимальовується необхідність відображення і опису світу як системи систем. Далі вчений зауважує, що зрештою окремі науки повинні поступово об'єднатися у систему наук [3, с. 9].

Дане міркування ми візьмемо як певний ключ чи алгоритм, який дозволить на більш частковому рівні виявити усі ознаки вже сформованого наукового напрямку, такого як педагогіка музичності, що має свій предмет, мету, завдання і органічно вплітається у систему психолого-педагогічних наук. Його поява пов'язана з розширенням наукового простору і необхідністю більш глибокого вивчення педагогічного

аспекту розвитку здібностей (у цьому розумінні вже спостерігається певна диверсифікація вчення, яка розглядається як поява нових наук на ґрунті раніше відомих або в результаті відокремлення від них). Свого часу, внаслідок цього неперервного процесу сформувалися такі підгалузі наук чи нові напрямки, як психологія творчості, мистецька педагогіка, педагогіка музичного сприймання, фізика твердих тіл тощо.

Сьогодні вже можна говорити про виокремлення і нового наукового напрямку – педагогіка музичності, який знаходиться на перетині таких наук як фізіологія, психологія, соціологія, педагогіка, музикознавство. Досліджуються закономірності, принципи, завдання, зміст та методи формування музичних здібностей, вивчаються особливості цього процесу. У центрі уваги вчених знаходиться і підготовка вчителя, здатного забезпечити ефективне формування музичності.

Сучасна мистецька педагогіка взагалі і педагогіка музичності зокрема є результатом діяльності не одного покоління вчених, що працювали у різних напрямках, але так чи інакше саме вони забезпечили появу цілого наукового напрямку. Аналіз та узагальнення їх вкладу у становлення вітчизняної педагогіки музичних здібностей та її представлення у європейському контексті і є **метою** даної статті.

Виклад основного матеріалу. Серед праць, присвячених вивченню музичності, можна виокремити "Музичні статті й записки" М. Римського-Корсакова, що побачили світ у 1911 р. Автор розглядає музичні здібності через призму їх відношення до певного виду музичної діяльності. Композитор і дослідник характеризуючи музичний слух, вказує на існування елементарного слуху і більш вищих слухових здібностей. Елементарний слух, у свою чергу, він поділяв на слух ритмічний і слух гармонічний, в якому розрізняв слух строю і слух ладу. Вищі слухові здібності композитор вважав похідними від елементарних. Не заперечуючи об'єктивного значення "даних від природи", "елементарних слухових здібностей", все ж наголошував на визначальній ролі навчання у музичному розвитку. Показово, що гармонічний слух М. Римський-Корсаков відносив до елементарного, хоча згодом ця думка не знайшла широкої підтримки. Так, Б. Теплов, Ю. Тюлін та багато інших дослідників вважали гармонічний слух вищим етапом розвитку мелодійного.

У дослідженнях української вченої С. Науменко дана позиція лише частково підтримана. Втім, дослідниця зауважує, що часто "під музичним слухом розуміють лише звуковисотний слух і чистоту інтонування" [4, с. 5]. На її думку, "музичний слух в широкому розумінні слова виходить за межі не лише власне відчуттів, а й сприймань" [4, с. 6].

Вивченням музичних здібностей займалися й багато інших дослідників (Е. Віллемс, І. Кріс, А. Марс, Г. Ревеш, К. Сішор та інші). Зокрема, Г. Ревеш та К. Сішор вважають музичність вродженою індивідуально-психологічною якістю, яка взагалі не підлягає вихованню. Музичність, на їх думку, властива не кожній людині, і що її можливо якоюсь мірою розвинути, але жодним чином не сформувати.

Висновок Г. Ревеша та К. Сіроша про обмежене коло людей, які наділені музичністю від народження не є лише теоретичним припущенням, навпаки, він дозволяє їм стверджувати, що музика та музична діяльність є справою небагатьох, особливо обдарованих у музичному відношенні людей. Такі ідеї мають своїх прибічників і сьогодні.

Протилежну позицію висловлював А. Марс у своїй праці "Загальний підручник музики" (1893). Він вважав, що музичність, як і будь-яка інша людська властивість може бути сформована. Однак, спрогнозувати на початковому етапі формування майбутні досягнення неможливо. А. Марсу належить думка про те, що музичність властива всім людям і у багатьох вона виражена значно яскравіше, ніж це здається при поверховому ознайомленні. Такий підхід до проблеми був досить прогресивним, хоча й не мав свого часу достатньої підтримки. Сьогодні ж ця позиція знову набула дискусійного характеру і часто стає предметом обговорення серед вітчизняних вчених та вчителів-практиків.

Європейська наука значно збагатилася і дослідженнями таких відомих вчених як І. Кріс (Німеччина) та Е. Віллемс (Швейцарія). Так, І. Кріс у книзі "Що таке музичність?" стверджував, що наявність музичних здібностей значною мірою визначається ступенем розвитку пов'язаних зі слухом ділянок мозку, а можливості їх розвитку значною мірою залежать від досконалості цих ділянок, що зумовлено успадкованими ознаками. Водночас, писав він, музичність не визначається якою-небудь однією ознакою, яка може мати різні ступені вираження, навпаки, потрібно говорити про різні ознаки музичності, а згідно з цим і про різні типи й форми музичності. І. Кріс розрізняв три головні сторони музичності:

– *інтелектуальну музичність*, яка характеризується чуттям ритму, музичним слухом (здатністю розрізняти висоту, інтенсивність і тембр звуків) та музичною пам'яттю;

– *емоційну або емоційно-естетичну музичність*, яка виявляється передусім у емоційній сприйнятливості й любові до музики;

– *творчу музичність*, у якій виявляється діяльність творчої фантазії.

Відомий швейцарський педагог Е. Віллемс вважав, що музичність властива всім без винятку дітям. У кожній дитині закладені здібності до руху, слух, емоційність, інтелект. Музичне ж виховання має не привнести ці елементи ззовні, а розвинути їх із середини. Музичність як внутрішня якість психіки, за певних умов може і має бути розвинута в усіх дітей. Ці положення згодом знайшли не лише своє

відображення, але й підтвердження у психологічних дослідженнях вітчизняної вченої С. Науменко. Водночас інша позиція швейцарського вченого, в якій він дає класифікацію музичних здібностей, виходячи з основних засобів музичної виразності (мелодії, гармонії, ритму) і називає їх елементами життя, що пробуджують у людини фізіологічні, емоційні та інтелектуальні реакції, не знайшла широкої підтримки.

Серед праць, що стали основоположними у становленні і розвитку української та європейської науки, що вивчає музичні здібності, особливе місце посідає дослідження Б. Теплова "Психологія музичних здібностей" (1947). В ньому запропонована оригінальна концепція музичності, що є більш високим етапом розробки цієї проблеми.

Як і більшість авторів психологічних праць того часу, він спирається на пізнавальну трактовку ролі психіки в діяльності людини. Гносеологічний підхід мав підтвердити можливість об'єктивного дослідження психічних явищ. Тому правомірно, що вчений при вивченні музичних здібностей виходив з просторово-часової організації музичного звучання. Головним предметом свого дослідження він обрав музично-сенсорні здібності.

Головним показником музичності Б. Теплов вважав емоційний відгук на музику, а до головних здібностей відніс ті, що пов'язані зі сприйняттям та відтворенням звуковисотного та ритмічного руху – музичний слух (як звуковисотний) та чуття ритму. При цьому до музичного слуху вчений відніс два компоненти – перцептивний, пов'язаний з сприйняттям мелодичного руху (ладове чуття), та репродуктивний (здатність до слухової уяви мелодії).

Б. Теплов не розглядав загальні здібності музично-естетичного сприймання, виконавства й творчості. Водночас він відносив естетичні здібності до загальних або генералізованих (за С. Рубінштейном), оскільки вони властиві тією чи іншою мірою всім людям і виявляються в усіх сферах людської діяльності. Цим вони відрізняються від спеціальних, у тому числі й художніх. Принципова можливість формування естетичних здібностей зумовлена тим, що вони не є вродженими якостями і розвиваються в естетичній діяльності.

При аналізі структури музичності Б. Теплов пропонував виділити дві взаємопов'язані її сторони – емоційну й слухову. Цей поділ, звичайно, умовний, оскільки взяті самі по собі, окремо одна від другої, вони втрачають смисл. Психолог також виділяв три основні музичні здібності: *ладове чуття*, тобто здатність емоційно розрізняти ладові функції звуків мелодії або відчувати емоційну виразність звукового руху; *музично-слухові уявлення*, тобто здатність довільно користуватися слуховими уявленнями, які відображають звуковисотний рух; *музично-ритмічне чуття*, тобто здатність активно (рухово) переживати музику, відчувати емоційну виразність музичного ритму і точно відтворювати його. При цьому здатність емоційно відгукуватися на музику, переживати її як вираження деякого змісту складає за Б. Тепловим центр музичності.

Важливими з психологічної і особливо з педагогічної точок зору є висновки Б. Теплова щодо необхідності *якісного, а не кількісного підходу до структури музичності, можливої нерівномірності розвитку її компонентів у людини, компенсації одних здібностей іншими*. Ці висновки є основоположними в сучасній педагогіці музичності, на які опираються провідні вчені України і Європи. Вчений також відзначав, що здібності, які складають музичність, можна умовно поділити на дві групи: спеціальні музичні й музично-естетичні здібності.

Одне із досягнень Б. Теплова, яке в сучасних дослідників не викликає сумнівів, полягає у з'ясуванні неподільності безпосередньо музично-слухових і музично-естетичних здібностей. Розчленувати їх можна лише умовно, у процесі наукового аналізу [5, с. 41]. Таке розуміння синкретичності моделі музично-сенсорних і музично-естетичних здібностей ми вважаємо принциповим, оскільки воно методологічно забезпечує можливість розробку сучасної педагогічної концепції формування музичності. Подальший розвиток ідей Б. Теплова знаходимо у працях його послідовників, зокрема, у дослідженнях відомих вчених Н. Ветлугіної, О. Ковальова, Н. Лейтеса, В. Мясішева, Є. Назайкінського, С. Науменко.

Сучасна педагогіка музичності – це і узагальнення кращих здобутків вітчизняних педагогів-музикантів, таких як В. Верховинець, К. Стеценко, М. Леонтович. Їх науковий доробок ще потребує спеціального вивчення, однак, сьогодні ми можемо констатувати, що отримані ними результати у практичній діяльності вже тоді свідчили про значні можливості розроблених ними методик.

Розширенню уявлення про природу музичності і становлення її сучасної теорії сприяли дослідження українських вчених кінця ХХ – початку ХХІ століття, в яких з'ясовувалися можливості застосування індивідуального та типологічного підходів до особистості у процесі формування та розвитку як окремих музичних здібностей, так і усього комплексу музичності у цілому.

Таким чином, педагогіка музичних здібностей, як науковий напрямок вже отримала значний розвиток. Увібравши в себе кращі досягнення музично-педагогічної науки та розробок із суміжних напрямків досліджень вона поступово виокремлюється у самостійну наукову дисципліну.

Використані джерела

1. Закон України "Про освіту" (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39, ст. 380).
2. Коваль О. В. Формування музичних здібностей молодших школярів на уроках музики: автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 "Теорія та методика навчання музики і музичного виховання. Київ, 2002. 19 с.
3. Крюковський Н. И. Кибернетика и законы красоты (философский очерк). Минск, 1977. 254 с.
4. Науменко С. І. Психологія музичності та її формування у молодших школярів: Навч. посібник. Київ, 1993. 160 с.
5. Остроменський В. Д. Формирование музыкального познания. Кишинев, 1988. 158 с.
6. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей. *Избр. труды*: В 2-х т. Т. 1. Москва, Педагогика, 1985. С. 42 – 222.

Koval O.

**INCIPIENCE AND DEVELOPMENT
OF DOMESTIC PEDAGOGY OF MUSICALITY
IN THE GENERAL EUROPEAN CONTEXT**

The article is devoted to the consideration of the formation of pedagogy of musicality, as a scientific direction, which is at the intersection of such sciences as physiology, sociology, musicology, psychology, pedagogy. A retrospective analysis of studies related to the study of the nature of musical abilities, their diagnostics and developmental mechanisms is carried out. It is indicated by the existence of two opposing opinions, in which the supporters of one consider abilities as innate properties of the person, and the other – as the qualities that are formed on the basis of natural instincts. It is noted that in order to understand the nature and essence of musicality it is necessary to have a clear idea of its structure. And although many researchers have addressed this issue, there is still no unity in their views on this complex phenomenon.

The importance of the contribution of domestic music teachers M. Leontovich, K. Stetsenko, V. Verhovinints in the formation of modern musical pedagogy is revealed. This work still needs to be studied, since the results of the pedagogical activity at the beginning of the twentieth century testified to the great potential of the methods developed by them. Expansion of the nature of musicality was facilitated by the studies of Ukrainian scientists of the late XX – early XXI centuries in which the possibility of individual and typological approach to personality in the formation and development of individual musical abilities and the whole complex of musicality in general was ascertained.

Article focused on the importance of further research and development of practical recommendations for teachers and practitioners which would help answering many questions on the specifics of pedagogical support of development of abilities of each student, the laws of this process and the principles of the formation of musicality, since the existing theoretical developments and available techniques do not fully meet the demands of a modern school that aims at achieving the European level of student training.

Key words: predispositions, abilities, musical abilities, musicality, types of musicality, formation of musicality.

Стаття надійшла до редакції 16.03.2018 р.